

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF PRESCHOOL-AGED CHILDREN

У статті було охарактеризовано пізнавальний розвиток дитини передшкільного віку, що є навколишнім світом, а також засвоєнням нової інформації, запам'ятовування, розв'язання певних завдань. Для розвитку пізнавальної активності дітей передшкільного віку використовують такі види казок як: психологічно-повчальна казка, дидактична, казка з завданнями.

Казки є одним із найдавніших засобів морального та етичного виховання дітей, а також розвитку їх пізнавальної активності. Використовуючи казку, дитину можна навчати, ознайомлювати з оточуючим світом, розвивати мовлення, формувати допитливість. Казка активізує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя таврізних видах діяльності: грі, навчанні, праці. За допомогою казки можна підвищувати інтерес до навчання, що підкріплює самостійність у діяльності дитини. Діти передшкільного віку добре розуміють мораль казки, диференціюють, де добро, а де зло, і активно стають на боці добра. У віці від трьох до шести років дитина характеризується формуванням образного мислення, яке дозволяє думати про предмети, порівнювати їх навіть тоді, коли він їх не бачить. Дитина починає формувати моделі дійсності, будувати її, описувати. Вона це робить це за допомогою казки. У чотири-п'ять років – це найвищий рівень казкового мислення. Казка – це така знакова система, за допомогою якої дитина інтерпретує навколишню дійсність, є найдавнішим і досі залишається найефективнішим методом виховання і навчання.

Завдяки пізнавальній діяльності в дитини передшкільного віку розвивається мислення, що дає можливість заздалегідь передбачити свої результати, планувати їх, ставити перед собою пізнавальні задачі, шукати пояснення конкретним явищам. У передшкільному віці вона здатна розмірковувати про явища, які не пов'язані з її власним досвідом, але про які вона знає з розповідей дорослих або прочитаних книжок.

Було розроблено методики, що склалися з ряду психодіагностичних тестів для визначення рівня розвитку кожної складової пізнавальної активності дітей передшкільного віку. У результаті експериментального дослідження визначили, що діти старшого дошкільного віку виявили середній рівень розвитку пізнавальної активності.

Ключові слова: пізнавальний розвиток дитини передшкільного віку, казка, пси-

хологічно-повчальна казка, дидактична, казка з завданнями мовимова і мовлення, методи роботи з казкою.

The article describes the cognitive development of a preschool-aged child, who is the outside world, as well as learning new information, memorizing, solving certain tasks. There are such types of fairy tales for the development of cognitive activity of preschool children as: psychological-educational fairy tale, didactic, fairy-tale with tasks.

Fairytales are one of the oldest means of moral and ethical education of children, as well as the development of their cognitive activity. Using a fairy tale, a child can be taught, familiarized with the outside world, develop speech, form curiosity. The tale activates the cognitive needs of the child at all stages of life and in different activities: play, training, work. With the help of a fairy tale, you can increase interest in learning, which reinforces the independence of the child. Preschoolers are well aware of the moral of the fairy tale, differentiate between good and evil, and actively take the side of good.

At the age of three to six years, the child is characterized by the formation of imaginative thinking, which allows you to think about objects, compare them even when he does not see them. The child begins to form models of reality, build it, describe it. She does it with the help of a fairy tale. Four to five years is the highest level of fairytale thinking. A fairy tale is such a symbolic system by which a child interprets the surrounding reality, is the oldest and still remains the most effective method of education and training.

Thanks to cognitive activity in the child of preschool age thinking develops, which gives an opportunity to predict their results in advance, plan them, set cognitive tasks, seek explanations for specific phenomena. At preschool age, she is able to reflect on phenomena that are not related to her own experiences, but which she knows from the stories of adults or books. Methods were developed that consisted of a series of psychodiagnostic tests to determine the level of development of each component of the cognitive activity of preschool children. As a result of the experimental study, it was determined that older preschool children showed an average level of development of cognitive activity.

Key words: cognitive development of a child of preschool age, a fairy tale, a psychological and educational fairy tale, didactic, a fairy tale with tasks of speech and speech, methods of work with a fairy tale.

УДК 37.013.74

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-3-4>

Непомняца І.М.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри теорії і методики

дошкільної освіти

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Казки є одним із найдавніших засобів морального та етичного виховання дітей, а також розвитку їх пізнавальної активності. Використовуючи казку, дитину можна навчати, ознайомлювати з оточуючим світом, розвивати мовлення, формувати допитливість. Казка активізує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя таврізних видах діяльності: грі, навчанні, праці. За допомогою казки можна підвищувати інтерес до навчання, що підкріплює самостійність у діяльності дитини.

Казки дійшли до нас із минулого, однак залишаються актуальними і сьогодні. У дитини передшкільного віку казка допомагає розвивати пізнавальну активність, допомагає інтерпретувати навколишню дійсність, розвиває мовлення, що і вказує на актуальність теми дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати особливості використання казки в процесі розвитку пізнавальної активності дітей передшкільного віку. Завдання: проаналізувати основні поняття досліджуваної теми; охарактеризувати пізнавальну

активність дітей дошкільного віку й описати основні види казок, їх вплив на розвиток вказаного явища у дітей передшкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Відомо, що одним із ефективних засобів формування пізнавальної активності є казка, оскільки вона відповідає потребам та інтересам дітей, сприяє вияву їхньої емоційності, уяви, творчості. Казкові переживання залишають глибокий слід у свідомості дитини. Народна казка та її лінгводидактичні можливості стали предметом досліджень українських науковців. Так, велику увагу казкам як жанрові й творчості та засобу навчання і виховання дітей передшкільного та шкільного віку приділяли Н. Бібко, А. Богуш, Р. Бурова, С. Дорошенко, Н. Ігнатенко, Н. Луцан та ін.

Дослідниця Н. Бібко вивчала методичні особливості опрацювання народних казок і казок змішаного (перехідного) типу, Р. Бурова аналізувала казковий матеріал із погляду його можливостей для розвитку мовлення дитини дошкільного віку, С. Дорошенко визначив загально методичні особливості опрацювання казки на уроках читання, Н. Ігнатенко наголошував на специфіці матеріалу казок у плані осмислення їх змісту. Дослідник В. Гнатюк розуміє казку як вигадану історію із щасливим кінцем і обов'язковою перемогою добра над злом. Найчастіше в казках присутнечарівництво й різні неймовірні у звичайнім житті пригоди. Недоступне стає доступним, нереальне реальним. Саме тому казки люблять і діти, і дорослі. У кожного народу є свої казки з їхніми особливостями – національними героями, побутом [1]. Дослідниця М. Чумарна зазначає, щоказка виступає способом передачі знань про духовний шлях душі та соціальну реалізацію людини. Ця виховна система відповідає духовній природі людини та допомагає орієнтуватися в житті [3].

Виклад основного матеріалу. Під пізнавальною активністю психолог Т. Ткачук розуміє один із найважливіших чинників навчання, який постійно привертає увагу дослідників, оскільки взаємодія людини із навколишнім світом можлива тільки завдяки її активності та діяльності. Це самостійна, ініціативна діяльність дитини, спрямована на пізнання навколишньої дійсності та зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях [3].

Науковець М. Марусинець зазначає, що пізнавальна активність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу й характеризується чіткими параметрами, а саме про інтереси дитини та інтенсивність її прагнення ознайомитися з певним предметом чи явищем свідчать: увага й особлива зацікавленість; емоційне ставлення; дії, спрямовані на з'ясування побудови та призначення предмета; постійний потяг до цього об'єкта. Діти передшкільного віку добре розуміють мораль казки, диферен-

ціюють, де добро, а де зло, й активно стають на боці добра. У віці від трьох до шести років дитина характеризується формуванням образного мислення, яке дозволяє думати про предмети, порівнювати їх навіть тоді, коли він їх не бачить. Дитина починає формувати моделі дійсності, будувати її, описувати. Вона це робить це за допомогою казки. У чотири-п'ять років – це самий високий рівень казкового мислення. Казка – це така знакова система, за допомогою якої дитина інтерпретує навколишню дійсність, є найдавнішим і досі залишається найефективнішим методом виховання і навчання [2].

Отже, пізнавальна активність – це риса особистості, яка проявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, що спрямована на засвоєння дитиною соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, знаходить свій вияв у пізнавальній діяльності. Пізнавальна активність проявляється у процесі сприйняття, мислення та запам'ятовування.

Завдяки пізнавальній діяльності в дитини передшкільного віку розвивається мислення, що дає можливість заздалегідь передбачити свої результати, планувати їх, ставити перед собою пізнавальні задачі, шукати пояснення конкретним явищам. У передшкільному віці вона здатна міркувати про явища, які не пов'язані з її власним досвідом, але про які вона знає з розповідей дорослих або прочитаних книжок.

Виконуючи дії з образами, дитина уявляє реальну дію з предметом та її результат і таким шляхом розв'язує задачу, оперуючи наочно-образним мисленням. Виконання дій зі знаками вимагає відволікання від реальних предметів. Мислення, що здійснюється за допомогою дій зі знаками, є логічним мисленням. Відмінність між наочно-образним і логічним мисленням полягає в тому, що ці види мислення дають можливість виокремлювати істотні властивості предметів у різних ситуаціях і тим самим знаходити правильне розв'язання різних задач. Образне мислення використовується при розв'язанні таких задач, де істотними є властивості, які можна собі уявити. Але часто властивості предметів, істотні для розв'язання задачі, виявляються прихованими, їх не можна уявити, але можна позначити словами чи іншими знаками. У цьому разі задача може бути розв'язана за допомогою логічного мислення.

Отже, охарактеризувавши пізнавальну активність дітей дошкільного віку, можна зробити висновок, що період дошкільного віку – це важливий етап розвитку мислительної діяльності, уваги, уяви, пам'яті та сприймаття, що є складовими елементами пізнавальної активності дошкільників.

У роботі з дітьми передшкільного віку використовують різні види казок. Для розвитку пізнавальної активності використовують такі види казок, як:

1. Психологічно-повчальна казка, структура якої підпорядкована дидактично-виховним функціям, розрахованих на стимулювання розвитку пам'яті, сприйняття та мислення дитини. Це твір, обсягом більший за релаксаційну казку, декілька сторінок тексту, адресований дітям, у яких описано переживання труднощів, героїв, які можуть спіткати кожну дитину у період зростання і розвитку.

Тому фабули таких творів описують такі теми і ситуації, з якими дитина може зіткнутися щодня у реальному житті наприклад, перебування в лікарні, розлука з близькими, візит до стоматолога, перші дні в дитячому садочку, перебування в таборі, конфлікти з однолітками чи батьками та ін. Вони відносяться до пізнавальної активності, спонукають до зміни в поведінці дитини передшкільного віку через запропоновані їм нові варіанти і способи вирішення дитячих страхів і проблем. Однак такі твори не позбавлені елементів «магічності, дивовижності», оскільки їхніми героями можуть бути не тільки «справжні» діти, але й інші казкові герої – звірі, рослини, предмети, які часто долають стереотипи, приписані їм ще з часів Езопа, наприклад: віслюк перестає бути впертим, заєць – боягузом і не втікає перед труднощами, а повертається до них обличчям і т.д. Завдяки цьому дитина дошкільного віку ототожнює себе з героєм і, таким чином, розширює свій репертуар поведінки. Слід при цьому додати, що цей різновид казки має вплив на емоції, допомагає розібратися у власних почуттях, а через зв'язок з конкретною ситуацією, що викликає ці почуття, полегшує їх розуміння, розширює словниковий запас, заохочує до розмови про власні проблеми, під безпечним казковим «прикриттям», а також мотивує дитину до пошуку нових рішень. Психологічно-повчальною казкою може виступити «Червона Шапочка», «Пані метелиця» та ін.

2. Дидактична казка – найпростіша і ненав'язлива казка, яку найчастіше використовують в роботі з дітьми передшкільного віку. Мета дидактичної казки – передати дитині нові знання, вміння та навички, найчастіше така казка закінчується невеликим простим завданням що пов'язане з темою казки, яке дитина повинна виконати вдома. Коло знань, умінь і навичок, яким навчає дидактична казка, дуже велике. Це може бути замаскована під казку проста розповідь про те, як і навіщо потрібно уважно переходити дорогу, вітати своїх друзів зі святами, наприклад, з днем народження, навчитися самостійно одягатися чи заварювати чай, як і навіщо потрібно прибирати на місце іграшки, бути ввічливими з оточуючими людьми. Таким чином дидактична казка допомагає дитині розвивати пізнавальну активність, формуючи мислення, увагу тощо.

Дидактична казка є ефективним засобом емоційно-образного підсилення пізнавальних інтересів на інтегрованих заняттях. У неї голо-

вне не сюжетність, а одухотворення певних фактів, властивостей, засобів виразності предметів. Прикладом можуть бути казки, які створюються педагогами для пояснення навчального матеріалу. Абстрактні символи, цифри, букви, звуки, арифметичні дії тощо, уособлюються, створюється казковий образ світу, в якому вони живуть. Дидактичні казки можуть розкривати сенс і важливість певних знань для дитини. Прикладами таких казок може бути розповідь «Троє поросят», «Три ведмеді» та «Рукавичка».

3. Казка із завданнями. Серед цікавих завдань особливу увагу займають казкові завдання, тобто завдання із казковими образами, казковими сюжетами. Здається, казка і математика – поняття несумісні, проте казкова форма дозволяє запровадити незвичні, захоплюючі ситуації у математичних завданнях. Саме таке поєднання сприяє підготовці дітей дошкільного віку до навчання, оскільки через казкові елементи педагог може знайти шляхи до пізнавальної активності дитини. Читаючи такі казки із завданнями, дитина знайомиться з основними поняттями, такими як: «пори року», «кольори», «положення у просторі», «емоції» та багатьма іншими. А ігрові завдання розвивають логічне мислення, пам'ять, увагу, уяву та сприйняття, учать розрізняти предмети за певними ознаками. Зустріч дітей із знайомими героями казок не залишає їх байдужими, казка викликає в дітей радість та інтерес.

Казки потрібні, особливо в вивченні нового матеріалу, який вимагає розвитку уяви, вміння обмірковувати запропоновану ситуацію, виявляти і використовувати необхідну інформацію ухвалення рішення. До такої казки дитина може повертатися неодноразово для читання і роботи над розвиваючими завданнями. Прикладами таких казок є «Хлопчик-мізинчик», «Подарунки феї», «Віслюкова шкiра» та інші.

4. Народні казки допомагають розвинути соціально-моральний розвиток дітей, допомагають оволодіти навичками відображення позитивних і негативних персонажів. Формують емоційно-ціннісний розвиток дитини передшкільного віку, викликають радість і захоплення від зустрічі з колобком, адекватно реагувати на події та ситуації, емоційно сприймати зміст казки. Вони формують пізнавальний розвиток дітей передшкільного віку, допомагають розвивати увагу, мислення, вміння спостерігати і розрізняти різні фігури, кольори. Прикладом таких казок можуть бути «Колобок», «Курочка ряба» та ін.

Отже, проаналізувавши види казок і їх вплив на розвиток пізнавальної активності дітей передшкільного віку можна зробити висновок, що казка розвиває такі складники пізнавальної активності, як пам'ять, мислення, увагу, уяву, мовлення, сприйняття та стимулює до навчання.

Для визначення впливу казки на розвиток пізнавальної активності дітей передшкільного віку було проведено експериментальне дослідження у закладі дошкільної освіти № 3 «Казка» м. Чорноморська, Одеської області. Експериментальне дослідження проводилося з дітьми дошкільного віку старшої групи.

Мета дослідження – експериментально перевірити вплив казки як засобу розвитку їх пізнавальної активності. Було визначено 3 рівні розвитку, а саме високий, середній, низький рівень. До високого рівня розвитку відносяться ті діти передшкільного віку, у яких переважає швидкість мислення, може швидко сприймати і оволодівати предметною діяльністю, швидко може відтворити те, що запам'ятала, легко розподіляє і концентрує свою увагу. Середній рівень розвитку характеризується гіршими показниками запам'ятовування і відтворення інформації, гурше розподіляє увагу та часто переключається на інші предмети. Низький має в собі показники низького рівня концентрації уваги, дитина погано запам'ятовує і повільно відтворює те що запам'ятала, виконання завдань їй дається важко.

На другому етапі було визначено рівень розвитку пізнавальної активності дітей передшкільного віку за допомогою відібраних методик, а також підібрано казки для розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку, здійснено за результатами експериментального дослідження поділ дітей на експериментальну та контрольну групу. З експериментальною групою було використано ряд казок для розвитку пізнавальної активності. Проведено повторну діагностику та проаналізовано кінцеві результати.

На третьому етапі відбулося підведення підсумків. Було отримано результати розвитку пізнавальної активності дітей передшкільного віку. У дослідженні брали участь 30 дітей двох старших груп, після проведених із ними методик і проаналізовано підгрупи: експериментальну – 18 дітей і контрольну – 12 дітей у кожній.

Експериментально-дослідна робота містила проведення методик для отримання результатів рівня розвитку пізнавальної активності та використання казок, як засобу розвитку пізнавальної активності дітей передшкільного віку. Результати, які були отримані у процесі проведення методик з метою визначення рівня розвитку основних складових пізнавальної активності дітей передшкільного віку таких як: увага, уява, пам'ять, мислення, сприймання, що у підсумку дало змогу підсумувати загальний рівень розвитку пізнавальної активності. Перша група дала нам такі результати: високого рівня розвитку отримано – 11%; середнього рівня розвитку – 18%; низького рівня розвитку – 19,9%. Друга група дала такі результати: високий рівень розвитку – 38,2%; середній

рівень розвитку – 43,4%; низький рівень розвитку – 18,4%. За результатами було визначено, що перша група показала нижчі результати ніж друга, відповідно перша група буде експериментальною, а друга – контрольною.

Експериментальну групу було підготовлено до прослуховування казки «Подарунки феї», для кращого сприймання казки дітьми було обрано аудіокнижку Шарля Перро «Подарунки феї» та підготовлено саму казку з завданнями, яка мала за мету допомогти розвинути пізнавальну активність дітей дошкільного віку. Завдання показувалися дітям після кожної ситуації, що виникала в казці. Це допомагало їм зконцентрувати свою увагу на сюжеті казки, тому що завдання пов'язані із самим сюжетом. Це завдання допомогло активізувати у дітей такі складові пізнавальної активності як пам'ять, сприймання, увагу, мисленнєву діяльність. Таким чином ми дали змогу дітям уважно слухати казку, оскільки її сюжет пов'язаний із завданнями, що допомагало включити їхнє сприймання, увагу, в деяких завданнях уяву та пам'ять. Наступні казки мали назву «Хлопчик-мізинчик» і «Ріке з чубчиком».

Після прослуханих дітьми казок було проведено повторно збір даних по кожній складовій пізнавальної активності дітей передшкільного віку, щоб визначити який вплив здійснила казка на їхній розвиток. Ми дійшли висновку, що казка впливає на розвиток складових пізнавальної активності. Після повторно проведених методик ми отримали результати значно більші, ніж після першої діагностики. Експериментальна група дала нам такі результати: високого рівня розвитку отримано – до 22,2% після 27,6%; середнього рівня розвитку – до 37,6% після 43,2%; низького рівня розвитку – до 39,8% після 30%. Контрольна група дала такі результати: високий рівень розвитку – до 28,5% після 30%; середній рівень розвитку – до 44,8% після 50%; низький рівень розвитку – до 28,4% після 20%.

Отже, за допомогою отриманих результатів експериментального дослідження кожної складової пізнавальної активності дітей дошкільного віку, можемо зробити висновок, що рівень розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку був низький, але за допомогою казки підвищили його.

Висновки. У статті згідно з завданнями було охарактеризовано пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку, що є навколишнім світом, а також засвоєнням нової інформації, запам'ятовування, розв'язання певних завдань. Серед них виділяють відчуття і сприймання, пам'ять, мислення, уяву. Необхідною умовою протікання психічних процесів є увага. Мова і мовлення постають одним із засобів мислення та розуміння. Науково-психологічний підхід вимагає аналітичного розгляду процесів пізнання, однак у реальному житті всі вони

взаємопов'язані. У роботі з дітьми дошкільного віку використовують різні види казок. Для розвитку пізнавальної активності використовують такі види казок як: психологічно-повчальна казка, дидактична, казка з завданнями.

Були розроблені методики, що склалися з ряду психодіагностичних тестів для визначенні рівня розвитку кожної складової пізнавальної активності дітей передшкільного віку. У результаті експериментального дослідження визначили, що діти старшого дошкільного віку виявили середній рівень розвитку пізнавальної активності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурова А.К. Дидактичні ігри: організація та керівництво. Дошкільне виховання, 2002.
2. Вачков И. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку. Москва, 2001.
3. Гавриш Н. Развитие мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк : Либідь, 2001. 216 с.
4. Гордієнко С. Деякі методичні поради щодо активізації пізнавальної діяльності дітей. *Початкова освіта*. 2004. № 37. С. 24–29.
5. Дорошенко С.І., Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. та ін. Методики дошкільного виховання : навчальний посібник. Київ, 1992. 464 с.